

Újpesti Helytörténeti Értesítő

1995. január

II. évfolyam 1. szám

Ara 20 fillér

SZABAD ÚJPEST

DEMOKRATIKUS ÚJSÁG

I. évfolyam, 1. szám

Megjelenik szerdán és szombaton

1945. január 27., szombat

Újpesti munkások hősi harca

Budaörsi felszabadításában a Vörös Hadseregnek talán Újpest munkássága nyújtotta a legnagyobb segítséget. Ebben az izgalmas és győztes harcban a legaktívabb és a legeredményesebb volt az ellenállási mozgalmak.

Még december elején az ellenállási mozgalmak területi bizottságai leállított egy harminc fős katonai csoportot, amely rövidesen helyre emelkedett. A csoport megalkotásánál nagy segítséget nyújtott a Vilmos Inkolnya füzsi csoportja, névszerint Gidófalvy László és Szőnyi Szűcs Zsolt. Horváth Tivadar főhadnagya. Ezek a füzsi és csoportok legalizáltak, katonai kiendeléséigént iratokkal látták el.

A meginduláskor a csoportnak csupán két puskája volt, a többi sajátmagának kellett megszerezni. A füzsi parizának egy pillanatra sem nyugodtak, csaknem minden este kisebb csoportokban elindultak a füzsi ellen. A harcok

során katonákkal fegyvereztek le, nyilaskal ölték meg, géppisztolyokkal és puskákkal szereztek.

December végén az újpesti vizitáció fellobbantásának megindítására leállították a vizitáció őrségét, elfoglalták a vizitáció, hat foglalták el, akik később maguk is csatlakoztak a katonai harci csoportokhoz.

A csoport rendkívül leleményes volt a lehetőségek kihasználásában. Nagy vörös jellegű álcázás, közös újságokat szereztek a katonaszökevények „felkutatására” a Hungarista Légiónál. Jambor nyilas légionisták mellett segítve jártak a csoporttal a katonaszökevények után. A rendőrséggel való tárgyalás során az ellenállási mozgalmak egyik tagját lelőtték és a nyilaskal kézre juttatták. A csoport egy része ügyes csellel másnap behatolt a Nyilaskereszt Párházba, miközben a többiek biztosították őket a meglepetés ellen. A lelőzéstől elvadász kizab-

dításán kívül még 48 foglalt hoztak ki a nyilas házból, akiket a harci csoport szállásán helyeztek el és ott védőőrszolgálatot láttak el. A siker hatására elhatározták, hogy még az éjszaka folyamán megindulják és fellobbantják a nyilaskeret. Összeállítottak egy robbantó különítményt, amely a vizitáció megmenekülésénél szakmányon robbantóanyagból dinamittal készített és helyezett el a nyilaskeretben. Mialatt a felvezetett nyilaskeret a nyilaskeret kapujában szavál leállították, a robbantó különítmény bent elvégezvén a munkáját, az őrséget lelőtte.

A lövések zajára a nyilaskeretből kilépett pártbiztonságos banditák már csak holtan ültették a nyomukat. Eközben azonban tragikus eset történt. A harci csoport egyik legkiválóbb tagját, Bán Tibort, aki a nyilaskeret felé futva közlekedett, a nagy izgalomban a megbeszellt jelszót a harci csoport tagjainak felhívására nem kiáltotta, lelőtték abban a hiszeimben, hogy ő is egyike a lövöldöző nyilasoknak.

A hős Bán Tibor hajlászainak karjaiban lelke ki lelke. Temetése a Vörös Hadsereg bevonulása után történt. A vörös zászló alatt levonult újpesti munkások száza mellett a Vörös Hadsereg képviselői is megálltak neki az utolsó tiszteléséig.

A felszabadított Vörös Hadsereg bevonulása után a hátrahagyott megindult az üzemek. A Mauthner Bőrgyárban már a negyedik napon megindult a munka. A következő napokon a Szilágyi, Bőrművek, Illrész, Hatogh Bőrgyárakban, valamint több kisebb üzemben is folyik a termelés. Előkezdett munkásokkal tartanak a Wollner, Pannónia, Velling, Illrész és még a fel nem sorolt üzemek is. A gyárak kapacitása - ha a még leendő nehézségeket elhárítjuk - rövidesen emelkedni fog. A cipésziparban az Újpesti Cipőgyár leállított üzemmel a Vörös Hadsereg részére termel. Ezekkel több kisebb üzemben is megindult a munka. Itt szükségesnek tartjuk felmenteni, hogy a Mauthner Bőrgyárban és a Hatogh cipőgyárban a munkásság munkabéret a Vörös Hadsereg parancsnokaitól részben természetben kapja: 50 dkg. kenyérrel, vagy lisztrel fejtenként. Ezzel egyidejűleg a hátrahagyott munkások szakmai szervezete megindította most már teljesen szabadon azt a munkát, amit a felszárított rendszer akadályozott. Ennek eredménye a Mauthner, Szilágyi, Bőrművek, Illrész és Újpesti Cipőgyár Üzemi Bizottságának megalkotása.

A munkások önmaguk kezébe lettek a munkásság szervezőit és érdekeiket a szervezett életük, valamint a munkásság kérdéseiben is. Itt tudatjuk a munkássággal, hogy pár nap múlva azon kérdéssel szembesülnek, hogy a munkásság megindult. Egyenlőre tudatjuk, hogy a hivatalos úton naponta reggel 8 óráig a Munkásság helyiségében, Kolozsvári u. 5. Mindezt a munkásság munkásság kérdéseivel szaktársaink tudatjuk.

Textilipari hírek. A hátrahagyott nehézségek a textiliparban is éppen éreztetik hatását. Több helyen az üzemanyag és technikai felszerelések hiánya akadályozza az üzemek megindulását. A textiliparban az üzemek megindulása után a munkásság a gyárak vezetésével együttműködve igyekszik áthidalni ezeket az akadályokat. Eddig már négy újpesti textilüzemben alakult meg az Üzemi Bizottság: Bőrművek (Vár ut.), Bőrművek (Mauthner ut.), Bőrművek (Mauthner ut.) és a Magyar Pannónia (Mauthner ut.) üzemekben. Egyenlőre üzemek megkezdtek a

Kedves olvasóinkhoz!

Most, hogy a demokratikus magyar népi újpesti képviselőiben megjelentünk, kedves olvasóink támogatását kérjük. Elvárunkhoz híven, igaz népi lap kívánunk lenni. Ezt azonban csak úgy érhetjük el, ha a demokratikus gondolkodó emberek nemcsak olvasói, de egyben írói is lesznek a lapnak.

Kérünk tehát Benneteket, hogy a munkahely és a udroni élet minden területéről minél sürgetőbb áttekintéssel eljuttatjátok leveleiteket. Csak ilyen módon válhat lapunk azé, amire lenne kell: a közélet nevelőjévé.

Újpest, 1945. január 25.

Beszékl hírek

Az újpesti és az anyanyelvi feladatok közösen alakultak meg az Üzemi Bizottságban a munkások és szakszervezetek bevonásával. Az Üzemi Bizottság által megállapított munkamenet alapján folyunk a vasúthálózat helyreállítási munkálatai.

A munka menete jellemző, hogy óvatos becsülés szerint a jövő héten elején a legnagyobb az újpesti átközpontján vonalon megindulhat. A főváros felé a Váci-úton fog először megindulni a legnagyobb a Rákospalota vonalán, amíg a fel-

AZ ELSŐ ÚJPESTI ÚJSÁG 1945. JANUÁR 27-ÉN

Újpest megyei város polgármestere.

HIRDET MÉNY

Felhivom a város háztulajdonosait, illetve házfelügyelőit (gondnokokat), hogy a házmegbizott közbenjöttével állapítsák meg az ÜRES és el nem foglalt lakásokat s az arra vonatkozó jegyzéket függeszték ki a ház kapujára. A kifüggesztett jegyzéken minden lakásváltozás megfelelően keresztül vezetendő.

Amennyiben a kiutalt lakást a lakásigénylő 8 napon belül el nem foglalja, a házmegbizott kötelességszerű ilyen irányú jelentésére a lakáshivatal a kiutalást hatálytalanítja.

Újpest, 1945. évi február hó 28.

Dr. Szalay Sándor s. k.
polgármester.

Kegyelettel emlékeziünk. . .

arra a 173 orosz, ukrán, belorusz és más nemzetiségű katonákra, akik 1944–45 fordulóján az Újpest körüli harcokban haltak meg. Sírjaikat és emléküket a Megyeri úti temetőben őrzik az újpesti polgárok.

SZUHANOV A. M.
VASZENKO T. A.
BEZUGLOV A. Z.
PERSIN I. F.
RUDOJ A. A.
DROZDOV K. V.
PANKOV I. E.
KIRICSUK D. I.
GUROV I. E.
BONDARENKO P. SZ.
PESETKOVSKIJ SZ. A.
POPOV N. I.
SCSETYINYIN M. SZ.
LOVIN M. N.
TROFIMENKO
ULIN A. F.
KOTOV I.
SZUVOROV A. I.
TYITYIRKIN T. SZ.
SZALAHOV R.
SZAMORGIN V. A.
SZAZONOV LEVIN A. V.
KATASCOSOV M. N.
BARANOV T. Z.
CSOBOTARJEV I. V.
KOLOMEJEC J. A.
SZTARUDOBÓV I. K.
SZNYICSENKO P. A.
KINYISZAJEV Ja.
GOKMACSOV I. P.
ROZSA A. F.
IVANYUK SZ. A.
LIUTLJE P. A.
SCSELKUNOV A. L.
SZEMENOV P. I.
MARCSSENKO M. I.
NYIKOLJEV V. I.
JAKOVLEJ Jo. I.
SIRJAJEV S. S.
MINJAJEV F. A.
GABA F. I.
ZAHOVSKIJ F. I.
BASKIROV F. A.
MAKLANOV SZ. V.

LAKIDZE A. A.
ZAODNYIJ SZ. I.
MOTDRNYIJ G. I.
KMEGY A. A.
GOLNA L.
KOZACSENKO
DAJENKO
KSEBERGANOV T.
KOSTYENKO I. A.
LOVIN A. V.
SAMANYUK P. K.
POLJAKOV K. V.
KONYECKOV V. I.
ZAMORSZKIJ A. Z.
TAKINYIDZE A.
IVASCSENKO I. V.
KONSZTANTYINOV I. K.
HASZAKOV K. A.
JAKUBOV N. N.
KUZMIN A. K.
VATOV SZ. A.
SZINYAJEV P. K.
SEPELJEV I. E.
SUR I. SZ.
KAZANCEV A. I.
PISZOCKIJ F. P.
GOLOSZEVCIS N. M.
PALOCKSKIN P. A.
JAROVOJ Z. T.
ANYISZIMOV SZ. P.
MOKOSEV V. A.
ZARIPOV Z.
GLUSCSENKO T. F.
BÜKOV A. SZ.
GERASZIMCSUK I. R.
MO.DROCOV A. V.
SCSELKUNOV I. M.
FOMENKO I.
BENDATOVICS
KUHARKIN V. D.
TKOCSENKO SZ. M.
SZÜRCSIN I. I.
AGNYEBEDJUK G. M.
KNÜS N. J.

MALVEJEV P. F.
NYEBOGOV V. G.
TYIMENKO P. D.
TRACSENKO K. G.
BOROZOSVICI D. M.
ANTOSIN SZ. I.
ZNADOVSZKIJ G. M.
TARASZOV P. A.
VOROBJEV A. V.
LAVRODSZKIJ V. V.
BOLONOVSKIJ G. K.
BÜCSKOV A. SZ.
SETYINYIN M. I.
JERMOSINA K. J.
GUSZACSENKO D. I.
SZEGODENCSEK SZ. I.
LAPSIN G. SZ.
JEGOROV N. SZ.
KRESZTYENCSEK A. A.
LENKOV P. M.
BRONSTEIN A. B.
PETROVSZKIJ T. A.
LUGANSZKIJ T. D.
NOVIKOV SZ. J.
SAURAT A. M.
LEONOV P. I.
KOROSZTÜLENKO A. SZ.
SZTRELEC V. M.
RUDNOV F. P.
RÜCSKOV E. F.
ZABICSKA I. M.
VASCSENKO SZ. P.
KOCSKIN G. F.
IVANOV I. I.
STÜCKO P. SZ.
RABUSKIN I. I.
ORAOVSZKIN I. I.
CSERNÜGA G. SZ.
KOBZEV B. I.
BASZILJEV V. N.
MADCOKONYAN H. M.
TYIMOSSENKO I. F.
ATAMONOV B. A.
SZIVKOV A. P.

SZALTANOV A. A.
BASZILJEV I. I.
DJAH D. I.
CSEREPANOV P. A.
KALASNYIKOV I. I.
BOKANYEV M. F.
KRAMAR P. P.
VJURKOV A. SZ.
BLIMNYIK A. V.
FONARJEV SZ. A.
KISZELJEV G. A.
BOGOMOLOV F. A.
VOROBJEV A. V.
DOLNER I. G.
ARHIPOV I. F.
POPOV V. A.
HACSERJAN V. SZ.
KUZNYECSENKO V. A.
JONOV A. P.
KUSPILJ G. G.
AMEROV M. G.
NOGOVICKIJ I. I.
CSERENKOV I. A.
LAPIN A. G.
AKSZONOV N. P.
KUDRJAVCOV B. F.
HABALENKO V. F.
SPILYKO M. F.
KOLESZNYIKOV SZ. V.
KUCHAR B. D.
BRAVOSZLAVSZKIJ V. P.
CERGEJEV N. M.
DLENKO SZ. E.
SZURKOV V. A.
TÜCÜK SZ. A.
FODORENKO G. I.
BABIN V. A.
SMAKOV G. M.
BARKONOV P. M.
KRASZNOPOLSZKIJ L. G.
ML A-T.
TURKIN M. L.

Ujpest m. város polgármestere.**2380/1945. szám.****Tárgy: Az iskolai oktatás megkezdése.**

HIRDET MÉNY

Az orosz katonai parancsnoksággal történt megállapodás alapján elrendelem, hogy az iskolai oktatás megkezdése céljából az összes újpesti elemi, polgári iskolai és gimnáziumi beiratkozott tanulók folyó évi március hó 9-én, pénteken és 10-én, szombaton reggel 8 órától 2 óráig jelentkezzenek.

Az elemi iskolai tanulók a Lőrinc-utca 40–42. szám alatt lévő elemi iskola első emeleti igazgatói irodájában, a polgári iskolai és gimnáziumi tanulók a Ferenc József-téri elemi iskola igazgatói irodájában tartoznak a fent megjelölt időben jelentkezni.

A tanulók számbavétele után a rendes iskolai oktatás az összes újpesti tanulók részére a fenti két iskolában folyó évi március hó 12-én, hétfőn reggel 8 órakor megkezdődik.

Ujpest, 1945. évi március hó 7-én.

Dr. Szalay Sándor s. k.
polgármester.

Dr. UGRÓ GYULA*

AZ ÚJPESTI KÖZMŰVELŐDÉSI KÖR TÖRTÉNETE

Mielőtt azonban a Kör történetét előadnám, e város keletkezésétől a kultúra itteni hajnalhasadását dióhéjban is ismertetnem kell, mert csak ez oldhatja meg azt a rejtélyt, hogy miként is merészkedhettek 10-15 éves gyermekemberek oly komoly munkára vállalkozni, mint azt e Kör alapítói tették.

Újpest megalapozásán munkálkodó lelkes előjáróság a lakossággal karöltve kezdettől fogva úttörő munkát végzett a kultúra terén is.

A községi jegyző az 1840-ik évtől kezdve egyszersmind tanítója is az új községi iskolának, s mindaddig megmarad a jegyző-tanító kezében a kultúra irányítása, míg mind a két hivatás felszaporodott teendői a kétválasztást szükségessé tették.

1842-ik évben az „Izraelita Nemzeti Iskola”, az 1845. évben pedig a „Katholikus Iskola” is megnyílik. Az 1855-ik évig az iskolák száma nem változott, csak azután szaporodtak a tanulók, amely körülmény az iskolák és így a tanítók számának szaporítását is szükségessé tették.

Az 1867. évben már az izr. hitközségnek saját házában négy tantermes iskolája volt, ennek igazgató-tanítója pedig Schwartz Mór.

Az 1869-ik évben úgy a község, mint a római katolikus egyház, mindegyik a saját telkén további két-két tantermet építtet és ugyanazon évben az ágostai evangélikus egyház is felállítja felekezeti iskoláját, úgy hogy ez évben Újpesten már egy községi, egy római katolikus, egy izraelita és egy evangélikus iskola működött.

Az 1870. évben az izraelita iskola 3. és 4. osztályát megszüntették, a tanulókat pedig a községi iskolába osztották be, ennek igazgató-tanítója Tipray Mihály volt, ki a 4. osztályban tanított, a 3. osztály tanítója pedig Schwartz Mór lett. Az 1873-ik évben a községi iskolához Mády Lajos tanítóvá választott, aki a rohamosan fejlődő iskolák élén Tipray Mihályt mint igazgató váltja fel, a 4. községi tanító pedig Kerner Vince volt.

A különböző felekezeti és községi tantestületek nemes emberbaráti szeretettől áthatott törekvése, a kultúra iránti őszinte lelkesedése, és nemes hivatásuknak élő tanítók kiváló munkássága tette lehetővé azt, hogy itt soha semmi felekezeti féltékenykedés, vagy ellentét nem merült fel, sem az iskola fenntartói, sem a tantestületek között.

Az 1876-ik tanév elején Mády Lajos igazgató irodájába beállított az Erdélyből idejött Sós nevű vándorszínész azzal a kérelemmel, hogy engedje meg neki a tantestület azt, hogy a 4. osztályban, akkor még vegyesen járó fiúk és leányok közül kiválasztandó műkedvelői gárdával hazafias irányú és lélekemésítő színdarabot adhasson elő. A kérelem teljesített és az akkori 4. elemi osztályba járó tanulók egyrészének jutott ama kiváló szerencse osztályrészül, hogy a kultúrát az iskola falain kívül is szolgálhassák. Az első darab, amit Újpesten eljátszottunk, a „Jószívű asztalosmester és a kis árva” volt. Lázas lelkesedéssel folytak a próbák és 1876. évi karácsony másodnapján megtörtént a nagy esemény! Fényes sikerrel adtuk elő a már

A Szerző jogász, Újpest első polgármestere. A közölt előadás 1927. XII. 18-án hangzott el, a Kör fennállásának 50. évfordulója alkalmából. Az „Újpesti Közművelődési Kör” vezetőségének azon megtisztelő megbízását, hogy a mai díszközgyűlésen a „Kör” múltját én ismertessem, a legnagyobb készséggel óhajtom teljesíteni, mert az az ötven esztendő, amit e Kör alapításától a mai napig jó és balsorsban vele együtt átéltem, az arra kötelez is.

említett színművet. Az előadás színhelye a lóvasúti állomás vendéglőjének, a mai vilamos vasút Váci-úti forgalmi telepének főépületében lévő nagyterem volt. Ember ember hátán szorongott ott, és így Sós színész uram üres zsebe jól megtelhetett, még az sem lehetetlen, hogy az akkori időben nagyban gyártott és híressé vált újpesti hatosokkal is, a szereplők azonban tiszta nemes önérzettel állták meg helyüket, különösen abban a tudatban, hogy úttörő munkát teljesítettünk.

Az ott aratott erkölcsi siker bátorított minket, kik ott szerepeltünk és az előadást végighallgató társainkat és barátainkat is arra, hogy valamelyes alapon tömörülve a szép sikerrel megkezdett műkedvelői előadást folytassuk.

Hogy pedig az újpesti elemi iskolát végzett, de legfeljebb a középiskola első, vagy második osztályába járó gyermekek vállalkozzanak ily feladatra, az egyedül és kizárólag az újpesti elemi iskolákban úgyszólván apostoli hivatást teljesítő kiváló tanerők működésének eredménye volt.

A 70-es években az újpesti elemi iskolák 4-ik osztályából kikerült tanulók, az élet küzdelmeire már majdnem teljesen előkészítettek, hiszen a 4-ik osztályban, a kezeim között lévő bizonyítvány szerint, 16 tantárgyból kaptunk osztályzatot. Ezen tantárgyak a következők voltak: Hit- és erkölcstan, magyar nyelvtan és olvasás, német nyelvtan és olvasás, számtan, mértan, földrajz, történelem, alkotmánytan, természetrajz, természettan, gazdaságtan, kertészettan, szépírás, rajz, ének és torna.

Még alig száradt meg a tinta azon a bizonyítványon, mit 1877. évi július hó 16-án a 4. elemi osztályból állítottak ki a részünkre, mi már ugyanazon hónap 29-én, Friedmann Miklós szűk szobájában 18-an összeszorulva hallgatjuk szellemi vezérünk Szterényi József biztató, bátorító szavát, ki korát többszörösen meghaladó lelki érettséggel és kiváló szónoki hévvel buzdítja a kis sereget az egylet-alapítás gondolatára. Önképzés és segélyezés volt a cél, amelyre minket lelkesített, s nemes lelkének ereje úgy elragadott mindnyájunkat az ő szebb világába, hogy nagy örömmel

azonnal teljesítettük kívánságát és megalapítottuk körünket, és hogy mily erős alapra is fektettük azt, megmutatta az a jövő, amit 50 éves pályánkon átfutottunk.

Megalakult tehát az „Újpesti Önképzőkör” 1877. július hó 29-én. A Kör első tisztviselői lettek: Elnök: Szterényi József, alelnök: Friedmann Miklós, titkár: Forray (Wodianer) Soma, másodtitkár: Hazafy Gyula, főkönyvtárnok: Romlaky Béla, alkönyvtárnok: Ugró Gyula, ellenőr: Deutsch Sándor

Hivatalos helyiségünk ideiglenesen Friedmann Miklós szobája, mely a jelenlegi Árpád út 40. szám alatti, akkor még földszintes házban volt. Itt állott legelső vagyunk, egy barnára festett ódon könyvszekrény, melybe a legelső könyveket ajándékképpen kaptuk, vagy megtakarított garasainkból vásároltuk. E kis szobában gyűltünk össze minden vasárnap, hogy lélekemelő, épületes dolgokkal töltsük el szabad időnket. Várva-vártuk azt a percet, mikor üléseinket megnyithattuk mert vezetőnk lelkesedést öntött mindig kis seregébe, és kellemesebb pillanatokat sehol sem lelhattunk, mint Önképzőkörünkben.

Rövid idő múlva körünk az Attila ucai elemi iskola egyik tantermébe költözött, hol még fokozottabb tevékenységet fejtettünk ki. Zsengek-orú ifjak lelkesedtek nemes, humánus eszmékért, de nagyrészt meg is valósították azokat. Az üléseken a Kör tagjai részben szavaltak, részben saját költeményeiket és prózai dolgozataikat olvasták fel, sőt még színdarab írására is vállalkoztunk és előszóval, vagy írásbelileg bíráltuk egymás műveit vagy előadását, s e téren vetélkedtünk is egymással. Nem is volt soha senki, ki meg ne felelt volna a Kör szigorú szabályzati követelményeinek, annál is inkább, mert azokat drákói szigorral hajtottuk végre.

Miként állami létünk alapját az „Etelközi vérszerződés” képezte, akként a mi körünk összetartozandóságunk erőssége is az a hét pontból álló szabályzat volt, mely következőképp szólt:

1. Minden tag köteles a gyűlésen a legnagyobb rendet fenntartani, mert ellenkező esetben

az elnök kötelessége jegyzőkönyvi megrovást ajánlani, mely csak a legközelebbi ülésen tárgyalható.

2. Azon tag, ki az egyszeri jegyzőkönyvi megrovás után sem engedne az első paragrafusban lévő szabálynak, az másodszor is megrovatik, de akkor már ugyanazon ülésen.
3. Ha valamely tagnak a második paragrafus szerinti megrovás sem használna: akkor az egyleti tagok sorából kirekesztendő, és közmegvetésnek adandó át.
4. Minden tisztviselő köteles a rend fenntartására ügyelni, a háznagy teendőit az elnök végzi.
5. A résztvevők tagságdíja külön helyezendő el és ez csak könyvvételre fordíttatik.
6. Minden tag köteles havonként működésének jelét adni, szavalat, felolvasás, vagy mű beadása által, különben elmaradása jegyzőkönyvileg iktattatik.
7. A gyűlés folyama alatt a dohányzás tilos.

Ezt a 7. pontot pedig az első tél folyamán még azzal toldottuk meg, hogy a fűtéshez szükséges fát, vagy természetben; vagy fejenként két krajcár váltsággal köteles mindenki szolgáltatni. Ezen rendszabályokat olyan szigorral kezeltük, hogy minden obstrukciós igyekezet már a csírájában elfojtatott, pedig volt ám bennünk ilyen irányú törekvés bőven, úgy, hogy néha-néha a székek megmozgatásáig is eljutottunk, azonban minden tag egyébként a legtevékenyebb komoly munkára szoríttatott.

A 12-15. éves lelkes gyermekcsereg a Kört három tudományos szakosztályra is felosztotta, ezek voltak:

1. nyelvészet történelmi;
2. természettudományi és
3. kereskedelmi szakosztály.

Minden tudományos szakosztály élén egy-egy elnök és titkár állott, a természettudományi szakosztálynak pedig külön-külön ásványtani, vegytani, állattani és növénytani óre is volt.

Nagy tekintélynek örvendett ezenkívül az állandó bíráló bizottság, mely mint legfelsőbb bírói fórum ítelt mindazon esetekben, amidőn író és kritikus, avagy szavaló és bíráló ellentétbe keveredtek, a mű irodalmi értéke, vagy az előadás minősége felett.

A megalakulás után rövid időre a Kör műkedvelői előadással egybekötött táncmulatságot rendezett, egyrészt, hogy a kultúrának szolgáljon, másrészt pedig, hogy annak jövedelméből szegény tanulókat segélyezzen, végül pedig, hogy könyvtárát gyarapítsa.

Merész vállalkozásnak látszott, de fényesen sikerült Moliére „Botcsinálta Doktor” vígjátékát adtuk, az akkor ezen célra egyedül megfelelő helyiségben, a „Széchenyi kávéház” nagytermében.

Az előadás után, amint a függöny legördült, megszólalt az újpesti cigányok tánczenéje és a sok gyermek, fiúk és leányok szüleikkel és a többi vendégekkel együtt kivilágos kivirradtig ropogtatták a csárdást, lejtették a keringőt, nem is árult ám ott petrezselymet egyetlen egy hölgy sem.

Ez az első erkölcsi fényes siker vetette meg a Kör mulatságainak évtizedes jó hírnevét is. A történeti hűség kedvéért itt meg kell említenem még azt is, hogy ezzel a műkedvelői előadással vetettük el Újpesten a nőemancipáció eszméjét is, mert a szereplő hölgyek, remélem, nem követek el udvariatlanságot, ha azt az állítást merem megkockáztatni, hogy akkor még kislányok, körünk rendes tagjai sorába is beléptek, miáltal a férfinemmel egyenlő jogokat szereztek, úgy, hogy a legközelebbi műkedvelői előadást elhatározó ülésen már jegyzőkönyvileg kimondatott azon határozat, hogy az előadandó színdarab női szerepei csak a kör hölgytagjai között oszthatók szét.

Anyagilag is fényesen bevált az első vállalkozás, amennyiben annak tiszta jövedelme, a tetemes kiadások dacára, 40 krajcáros belépődíjak mellett 122 forint volt, amiből 22 forintot a Budapestre járó tanulók segélyezésére fordítottunk, 10 forintot az elemi iskolák gondnokságához juttattunk,

ösztöndíjalap létesítésére pedig 90 forintot az „Újpesti Takarékpénztár”-ba helyeztünk el, megvetvén ezzel annak az összdíjnak az alapját, amelynek kamatait immár ötven éven át évről-évre élvezik egyes helybeli szorgalmas szegény középiskolai tanulók.

Ezen első fényes eredménnyel felbuzdulva, alig három-négy havi időközökben rendeztünk műkedvelői előadásokat, s azok erkölcsi sikerei mellett elértük még azt is, hogy ösztöndíjalapunkat 3 év alatt 500 forintba egészítettük ki, évről-évre pedig mindig több tanulót segíthettünk, azonkívül könyvtárunkat újabb és újabb bevásárlásokkal egyre gyarapíthattuk, úgy, hogy az eleinte igen szerény könyvtár csakhamar tetemesen megnövekedett.

Lelki szemeim előtt áll még ma is az 5-6 tagból álló lelkes különítmény, mely minden könyvvásárlás előtt a pesti ódon könyvkereskedéseket végigkutatva, s azután pedig valóságos diplomáciai tárgyalásokkal felérő vitatkozásokat folytattunk a megszerzendő művek kiválasztása felett: és milyen lelki gyönyörrel hoztuk haza a megvásárolt könyveket; de minő mohó élvezettel olvastuk is el azokat, azt ma még elképzelni is alig lehet.

Ekként fejlődött Körünk, de vele együtt a tagok is nemcsak számban, hanem korra nézve is.

Lassanként azonban az ősi magyar virtus is felütötte a fejét, egyesek a fennálló viszonyokkal nem igen akartak megbarátkozni és így a Kör kebelében ellenzék is keletkezett, főleg a felügyelői intézmény létesítése miatt. Ugyanis mi, mint középiskolai tanulók, csak úgy tudtuk kieszközölni alapszabályaink elismerését, hogy dr. Sztéryi Hugót a kör felügyelőjévé választottuk, ki korlátlan hatáskörrel tartotta kezében a gyeplőt.

Az ő felügyelőségének idejében, a Kör a helybeli izr. iskola egyik helyiségébe, a jelenlegi Beniczky- és József ucca sarkán lévő hitközségi épületbe költözött, majd innen a Hlavacsek-féle, Árpád-út 21. szám alatti házba, és végül a Templom-téri elemi iskola egyik tantermébe, a jelenlegi „Katholikus Kör”

helyiségébe, az István-tér 14. szám alatti épületbe vándorolt.

Minthogy a felügyelői intézmény megszüntetésére irányuló ellenzéki mozgalom hiábavalónak bizonyult, a Kör felnőttebb tagjai és pedig: Tuchmann Lipót, Wágner Samu, Schwartz Lipót, Neufeld Adolf, Nasser Manó, több, az önképzőkörökön kívül álló barátaikkal együtt „Társalgó Kör” cím alatt új egyesületet alapítottak, az akkor még lóvasúti végállomás, jelenleg a Váci-úti villamos forgalmi telep vendéglőjének egyik elsőemeleti helyiségében az 1883-ik év vége felé, amely egyesületnek első elnöke Abrányi Lajos helybeli tanító lett.

A „Társalgó Kör” élénk tevékenységgel működött, de főleg hangversenyek rendezése által vívott ki nagy sikereket, és így a zeneművészet megkedveltetésével teljesített igen fontos kultúrmissziót a szépen fejlődő ifjú községben.

A „Társalgó Kör” elnöki tisztségében Abrányi dr. Perlesz Benedek váltotta fel, kinek korán bekövetkezett halála után Sonnenfeld Miksa, majd Weisz Mór, végül Ladányi Zsigmond lett a „Társalgó Kör” elnöke.

E közben mind a két Kör igen nehéz viszonyok közé jutott.

Az Önképzőkör elnöke és lelki vezére, valamint annak felügyelője Újpestről elköltöztek, a felügyelői tisztség pedig a közgyűlés által eltöröltetvén, új elnökül Illek Vince apátplébános választotta meg, ki habár személyesen ritkán vett részt a Kör ülésein, de a legjobb akarattal támogatta a kört céljainak elérésében. Azonban a Kört még az az elkerülhetetlen csapás is érte, hogy a tagok idővel önálló kenyérkeresőkkel lettek, sőt nagyrészt el is hagyták Újpestet, úgy hogy a kör templomtéri helyiségében alig jelent meg 8-10 működő tag; valamint a „Társalgó Kör” is, mely időközben a lóvasúti állomási épületből a „Széchenyi” kávéház egyik helyiségébe költözött, szintén igen csekély számú tag látogatta és ezért Ladányi Zsigmond, ki mind a két Kör helyzetét ismerte, az egyesülés eszméjét vetette fel.

Általános lelkesedéssel fogadta mind a két Kör ezen ajánlatot, de a gyakorlati megvalósítás majdnem legyőzhetetlen akadályokba ütközött.

A „Társalgó Kör” tagjai sem helyiséget, sem címet nem akartak változtatni, míg az „Önképző Kör” tagjai fáztak már attól a gondolattól is, hogy ők mindent feláldozva, egyszerűen bevonuljanak a „Társalgó Kör”-be. Éppen ezért még az utólag felajánlott „Társaskör” címet sem fogadták el.

Midőn az egyesülés eszméje már-már hajótörést szenvedett, akkor az „Önképzőkör” az én indítványomra, ki akkor annak ügyvezető alelnöke voltam, azt a határozatot hozta, hogy körhelyiségül elfogadja a „Társaskör” helyiségét, azonban a kör címe „Újpesti Közművelődési Kör” legyen.

Testületileg vonultunk ekkor át a „Társalgó Kör” Árpád-úti helyiségébe, hogy ott előszóval adjuk tudtul megmásíthatatlan véghatározatunkat.

Hosszas és heves tárgyalás követte azt az előadást, amellyel én elhatározásunkat a „Társalgó Kör” tagjai elé terjesztettem, de bármennyire viharzott is a szócsata e kérdés körül, végül a „Társalgó Kör” tagjai mégis elfogadták a mi indítványunkat, és így 1887 szeptember havától kezdve a két, egyébként is testvér egyesület, mint „Újpesti Közművelődési Kör” működött tovább.

Az Önképzőkör 527 műből álló könyvtárával és 500 forintos ösztöndíj alapjával, a Társalgókör pedig tagjainak lángoló lelkesedésével újból érvényre jutott az Újpesti Közművelődési Körben, melynek elnöke ekkor Ladányi Zsigmond lett, ki után 1888-tól elhalálozásáig dr. Führer Simon volt az elnökünk, hogy pedig az ő vezetése alatt mennyire fejlődött e Kör, azt mindnyájan tudjuk és méltányoljuk is.

Ez időtől kezdve tehát a Kör helyisége már az Árpád út 1. számú házban volt, hol napról-napra a legélénkebb társadalmi élet virágzott, de ahol igazi körélet is fejlődött, e mellett pedig a Kör hivatását a kultúra szolgálatában is a legteljesebb mérvben betöltötte.

Az irodalmi bizottság tevékenysége hosszú időn át irányította Újpest szellemi életét. A vigalmi bizottság pedig állandóan gondoskodott a társas-élet fejlesztése mellett a körtagok szórakozásáról is, míg az ösztöndíjalapot kezelő bizottság a tehetséges, de szegény tanulók segélyezését és erkölcsi támogatását állandó kötelességének tekintette, a már közel 1000 kötetre felszaporodott könyvtár pedig ekkor igazi kultúrszükségletet elégített ki Újpesten. A kör helyiségében időközönként felváltva, magas színvonalon álló irodalmi és művészi előadásokat, hangversenyeket tartottunk, amelyeken a legnevezetesebb írók és művészek szerepeltek.

E közben Újpest újabb ifjúsága a harmadik kört alapította: ez volt az „Arany János Kör”. Ezen kör tagjai is mindnyájan a legnagyobb lelkesedéssel munkálkodtak Újpest kultúrájának előbbrevitelén, azonban pár évi hasznos és eredményteljes működés után ők is csak az előbbiek sorsára jutottak, vagyis számban tetemesen megfogyatkozva, csatlakoztak a sokkal nagyobb erkölcsi és anyagi erővel rendelkező Közművelődési Körhöz, és abba beleolvadva új lelkes ifjúsággal elevenítették meg az amúgyis pezsgő köréletet. Ebből a gárdából maradtak a mai napig a Kör tagjai dr. Fadgyas Gyula, Lányi Albert, Nádasy Gusztáv, Földes Tivadar.

Akkoriban Körünk tagjai sorába tartozott a községi előjáróságnak úgyszólván minden számottevő tagja, országgyűlési képviselőkkel: Wolfner Tivadarral az élükön, kik minden nap ott tárgyalták le a többi körtaggal az akkori községi szellemi és gazdasági ügyeket, úgy hogy a község rohamos fejlődésének minden fontosabb ügye a Körben döntetett el. Így például a modern pedagógiai követelményeknek megfelelő elemi iskolai épületek létesítése, a polgári fiú- és leányiskolák kérdésének megoldása, iparosok és kereskedők továbbképzésének kérdése, a népjólét előmozdítása, a szociális bajok megszüntetésére irányuló törekvések stb., stb. mind mint állandó tárgyak szerepeltek a Kör ülésein, vagy azokon kívül a mindennapi társalgások terén, úgy hogy Újpest fejlődésének

minden fontosabb mozzanata abban az időben a Közművelődési Kör nevéhez fűződött.

A közélet minden terére kiterjedő figyelem arra készítette a Kör bizottságát, hogy a helyi sajtó színvonalát is emelje és ezért az 1897. évben a bizottság határozata folytán megindították a „Társadalmi Lapok” című folyóiratot, melynek első két számán Kárpáti János mint fő-, és Nádasz Gusztáv mint felelős szerkesztő szerepelt. A többi számon pedig ebben az évben névleg Kárpáti János szerepelt mint szerkesztő, tényleg azonban a lapot a Kör öt tagja és pedig: Bartók Lipót, Nádasz Gusztáv, Erschinger János és dr. Korbay Károly mint főmunkatársak, én pedig mint helyettes szerkesztő készítettük.

A munkatársak sorában Újpest összes szellemi munkásai tevékeny részt vettek, Székely Ábris, a Kör akkori pénztárosa pedig mint kiadó működött. A „Társadalmi Lapok” zsinórmértékül szolgálhatna még ma is, igen sok vidéki város hírlapirodalmi színvonalának.

Miként a szellemi élet terén igen szép sikerrel működött a Kör, éppen úgy anyagilag is folyton gyarapodott, miért is a tagok mind hangosabban kezdték követelni, hogy a Kör saját otthont építsen.

Az 1896. évi március hó 10-én megtartott választmányi ülésen az elnöklő dr. Führer Simon indítványára határoztuk el a Kör házának építését, mely határozat a legközelebbi közgyűlésen is általános helyesléssel elfogadtatott és a szükséges előmunkálatok megtételére bizottság küldetett ki, melynek tagjai voltak Friedmann Ármin, Kárpáti János, Klein Ignác, Weisz Mór, Winternitz Gyula, Wagner Samu, Székely Ábris, Bauer Soma és Ugró Gyula.

Ez a bizottság lankadatlan buzgalommal dolgozott dr. Führer Simon elnöklete alatt mindaddig, amíg az építkezés teljesen be is fejeztetett.

E korszakot az anyagiság, az önzés korszakának bélyegzik általában, de ez az épület, melynek termében ma díszközgyűlésünket tartjuk, kiáltó ellentéte e

téves hiedelemnek. Önzetlen lelkesedéssel járultak körünk derék, buzgó tagjai önkéntes adományaikkal e kultúrpalota felépítéséhez, hogy példát szolgáltatassanak e nemes cselekedettel is a késő utódoknak, megmutatván azt, hogy miként kell megvalósítani páratlan lelkesedéssel, kivihetetlennek látszó terveket.

E ház telkét azzal az 500 forinttal foglaltuk le, amelyet mi még mint gyermekek 50 évvel ezelőtt gyűjtöttünk össze soha nem lankadó lelkes elnökünk biztatására megtartott műkedvelői előadások révén. A felépítmény pedig részben kölcsönből, részben – mint említettem – adományokból építetett fel.

Az épületet Kovács Frigyes műépítész terve szerint Körösi Lajos tagtársunk építtette. Minthogy azonban az eredeti terven az Árpád úti kávéházi helyiség éppen csak egyharmada lett volna annak, amint az ma áll, ezért a terv ezen részét, minden Kör határozat nélkül, az építkezés állandó ellenőrzésére kiküldött albizottság Klein Ignác indítványára megváltoztatta, és a kivitelt a mai nagyságában foganatosította, mert jól tudta azt az albizottság, hogy csak a külső helyiséget látogató közönség kényes igényét kielégítő nagy kávéház képezheti nemcsak a házépítési kölcsön törlesztésének biztos alapját, hanem ezen felül egyedül ez biztosítja a közművelődési célok eléréséhez szükséges anyagi erők szolgáltatását is. (A mai Árpád u. 66. sz. A szerk.)

A közgyűlés utólag jóváhagyta, a jövő pedig igazolta a cél érdekében feltétlenül szükségessé vált intézkedést.

Új otthonunkat 1899. év december hó 17-én, tehát éppen 28 évvel ezelőtt avattuk fel nagy lelkesedéssel, díszközgyűlés keretében, hogy örök időken keresztül hirdesse az eszme diadalát és 79 tagtársunk lelkes áldozatkészségét.

A házépítési alapra adományoztak:

Dr. Führer Simon	500 ft.
Mauthner Mihály	200 ft.
Fornheim Zsigmond	100 ft.
Sonnenfeld Lajos	100 ft.

Friedmann Armin	200 ft.
Weisz Adolf	100 ft.
Wolfner Nándor	100 ft.
Diamantstein Lajos	200 ft.
Dr. Ugró Gyula	100 ft.
Friedmann Ede	100 ft.
Klein Ignác	280 ft.
Szél Manó	100 ft.
Dr. Boros Mór	100 ft.
Fornheim Izidor	50 ft.

Kölcsön gyanánt befizettek; amely kölcsön túlnyomó-részben ugyancsak adománnyá változtatott át:

Wolfner Tivadar br.	500 ft.
Sonnenfeld Miksa	400 ft.
Wagner Samu	200 ft.
Dr. Altwehr József	200 ft.
Fürst Gerzson	200 ft.
Lichtenstein Lipót	200 ft.
Kozma Farkas	100 ft.
Boskovits Béla	100 ft.
Klein Bernát	100 ft.
Schön Bernát	100 ft.
Janovits Gyula	100 ft.
Dr. Elsner Simon	100 ft.
Weisz Samu	100 ft.
Heves József	100 ft.
Friedmann Armin	500 ft.
Kohn Miklós	300 ft.
Dr. Pápay Henrik	200 ft.
Kőrösi Lajos	200 ft.
Lichtenstein Ignác	200 ft.
Dr. Lichtmann Henrik	100 ft.
Fried Vilmos	100 ft.
Nasser Manó	100 ft.
Sonnenfeld Adolf	100 ft.
Fleischmann Tivadar	100 ft.
Wittmann Miksa	100 ft.
Deutsch Zsigmond	100 ft.
Weisz József	100 ft.
Friedmann Miklós	100 ft.
Nasser Sándor és Lipót	100 ft.
Nágel Zsigmond	100 ft.
Fuchs Antal	100 ft.
Bauer Soma	100 ft.
Schwartz Lipót	100 ft.
Leiner Miksa	100 ft.
Tuchmann Miksa	100 ft.
Farkas József	100 ft.
Leiner Simon	100 ft.
Bachmann Károly	100 ft.
Weisz Mór	100 ft.
Salgó Miksa	100 ft.
Welim Lajos	100 ft.
Szőnyi Richárd	100 ft.
Freind Gusztáv	100 ft.
Deutsch Antal	100 ft.
Weisz Ignác	100 ft.

Lőwei Bertalan	100 ft.
Klein Arnold	100 ft.
Kárpáti János	100 ft.
Fischer Antal	100 ft.
Tuchmann Lipót	100 ft.
Nasser Samu	100 ft.
Zsoldos János	100 ft.
Dr. Venetianer Lajos	100 ft.
Klein Náthán	100 ft.
Leiner Samu	100 ft.
Fuchs Testvérek	100 ft.
Boskovits Árpád	100 ft.
Dr. Sugár Bódog	100 ft.
Steiner Lipót	100 ft.
Löwi Ernő	100 ft.
Reisz J. Dávid	100 ft.
Dr. Feldmann Gyula	100 ft.
Sonnenfeld Soma	100 ft.
Sesler Károly	100 ft.
Dr. Wolfner Jakab	100 ft.

Az új körhelyiségben új élet indult meg, és pedig előbb Kárpáti János, kinek korán bekövetkezett elhalálása után dr. Ugró Gyula elnöklete alatt működő irodalmi, valamint a páratlan lelkesedéssel dolgozó Szél Manó elnöklete alatt álló vigalmi bizottságok vállvetve igyekeztek minél nagyobb élénkséget és szebbnél-szebb életet vinni a Kör falai közé, hogy az innen mint áldást osztó sugár egyetértést, tudást, haladást hintsen e városban szerteszét.

Az egész város kulturális életére kiható és a város szellemi fejlődésének megalapozására döntő tényező volt a Kör részéről a gimnázium létesítése céljából évek óta kiküldött bizottság megválasztása is, mely 1897-ben újból megalakulva, Friedmann Ármint választotta meg elnökévé, előadója dr. Ugró Gyula lett. Ez alkalommal megválasztott tagok pedig: dr. Venetianer Lajos, dr. Kis Sándor, Székely Ábris, Schön Bernát, Ladányi Zsigmond, dr. Fadgyas Gyula, Bauer Soma, Kárpáti János, dr. Altwehr József, dr. Kálmán Ödön voltak, és ezt a bizottságot később még több lelkes taggal egészítették ki. Ez a bizottság gyűjtötte össze a gimnázium létesítésének szükségességét bizonyító adatokat, munkásságával állandóan fokozta a gimnázium megvalósítására irányuló mozgalmat és végül ezen bizottság kitartó munkájának eredménye volt az, hogy az 1905–6-iki iskolai tanévben megnyílt a községi gimnázium.

Ugyanis midőn már az 1904. év elején minden előmunkálattal úgyszólván elvégeztük, de egyben sajnálattal megállapítottuk azt is, hogy az állami gimnázium létesítésének reménye teljesen megghiúsult, a bizottság javaslatára a Kör választmánya az összes adatokat magába foglaló anyagot Újpest község előljáróságához – illetékes helyről kapott biztatás folytán – azon indítvánnyal tette át, hogy a gimnáziumot nyissa meg a község és majd ennek állami kezelésbe való átadása így könnyebben lesz eszközölhető. Egy évig hevert ez a javaslat a község akkori előljárósága előtt anélkül, hogy bármi intézkedés is történt volna.

Ezen mulasztás feletti felháborodást a gimnáziumi bizottság megbízásából én fejtettem ki a Kör egyik választmányi ülésén az 1905. évben, aminek nyomán keletkezett hosszas és az akkori előljáróságot erősen támadó vita eredménye végre az lett, hogy az előljáróság komolyan hozzálátott a gimnázium megvalósításához, és az e célból szükséges munkálatok elvégzésére a Kör bizottsági előadójának javaslatára, Klima Lajos akkor besztecercebányai gimnáziumi tanárt hívta meg, kinek nagyatyja volt az a Mildór.berger Márton, aki az 1831. évben itt az első házat megépítette. Klima Lajos megbízatásának a leglelkiesmeretesebben eleget tévén, az ő vezetése alatt ugyanezen évben meg is nyílt a gimnázium, mely felállításától fogva mint községi, most pedig mint állami tanintézet mindnyájunk büszkeségére a legnemesebb kutúr-hívatást tölti be városunkban.

A Kör irodalmi bizottsága az újpesti művészgárda bevonásával az 1900. évben a Kör összes helyiségeiben műkiállítást rendezett, melynek sikere az igazi művészet iránti lelkesedés lángra lobbantásával rendkívül nagy hatást gyakorolt e városban. Újpest vagyonos polgárainak lakásaiban akkor ugyanis legtöbbször értéktelen képek és műtárgyak voltak felhalmozva. A műtárlat megnyitását ünnepélyes keretek között eszközöltük és arra Hock János kőbányai plébánost is kihívtuk, ki lángoló lelkesedéssel és páratlan szónoki ihletettséggel olyan határtalan szeretetet ébresztett fel a nagyszámú

hallgatóságban a művészet iránt, hogy már másnap az újpesti lakásokból repültek ki az értéktelen képek és szobrok, hogy azok helyét a kiállítás értékes művei foglalják el, és Újpesten még ma is létező igen sok nagyértékű műgyűjtemény alapját ez a kiállítás vetette meg. Ezen a tárlaton a Kör is több képet vásárolt, s ugyanakkor vette meg Wolfner Tivadar báró a Körnek ajándékolni azt a Telepy Károly által festett tájképet is, amely ma is a Kör könyvtártermét díszíti. Hogy minő művészi színvonalon állott e műtárlat, arról némi tájékozódást nyújthat, ha felsorolom azon művészek neveit, akik a kiállításokon részt vettek. Ezek pedig a következők: Pállik Béla, Bihari Sándor, báró Mednyánszky László, Fényes Adolf, Szenes Fülöp, Szilágyi Lajos, Edvi Illés Aladár, Katona Nándor, Linek Lajos, Rácz Sándor, Pörge Gergely, Dános Dezső, Pállya István, Pállya Károly, Pállya Cellesztin, Margittay Tihamér, Both Menyhért, Sávely Dezső, Ipolyi Sándor, Újvári Ignác, Telepy Károly, Neogrady Antal, Tull Ödön, Polgár Márton, Bachmann Károly, Rubovics Márk, Kallós Ede, Barcza Lajos, Vedres Márk, Margó Ede, Gárdos Aladár, Andrejka Károly, Reinerné Istvánffy Gabriella, Egervári Potemkin Ágoston, Eisenhut Ferenc, Tolnai Ákos, Márk Lajos, Geiger Richárd, Basa Jenő, Kézdi-Kovács László, Keményffy Jenő, br. Braunecker Stina, Markó András, Wesztróczy Manó, Jászai József, Kernstock Károly, Vajda Zsigmond, Garai Ákos, Konek Ida, Boehn Ritta, Kayserling Jolán, Berkes Antal, Jakoby Károly, Sándor Béla, Nádler Róbert, Tölgyessy Arthur, Kaczián Ödön, Thurmajer Sándor, Németh Gyula, Radnai Béla.

Egy-egy évi időközben még kétszer megismételtük a műkiállítást és mindig nagyobb erkölcsi, a művészekre nézve pedig folyton fokozódó anyagi eredménnyel.

Az irodalom és művészet szolgálata mellett a szegény tanulók állandó segélyezésére is sokszor anyagi erején felül áldozott a Kör új otthonának megépítése óta, nem kis gondot és munkát okozva ezzel annak a bizottságnak, melyet e célra évről-évre megválasztott.

A magyarosítást is egyik feladatának tekintette a Kör és ezért több éven át a közelben lévő Csomád község tót iskoláját magyar nyelvű tankönyvekkel látta el, a helyben lakó, és a világnak úgyszólván minden tájáról ide szakadt idegen nyelvű polgárok gyermekeinek magyarosítására pedig állandóan igen sokat áldozott.

A társasélet fokozására hetenként összejöveteleket és női estélyeket rendeztünk a Kör új otthonában. Azonban a tagok szellemi életének fejlesztését a legnagyobb hatással és eredménnyel azon tudományos és közérdekű előadások sorozatával szolgáltuk, melyeknek minél gyakoribb megtartására soha nem lankadó volt elnökünk dr. Führer Simon buzdított mindnyájunkat a legnagyobb lelkesedéssel, akinek időelőtt bekövetkezett halála úgyszólván sorscsapásként szakadt a Kör felőldésének útjába.

Emléke legyen áldott e Körben, e városban és annak határain túl mindenkoron!

A világháború a kör haladását is nagyban megakasztotta, de a legnagyobb csapást mérte a körre az az átkos csorda, amely ifjú munkások cégére alatt banditák módjára tört be körünk helyiségeibe: elpusztítva mindent, mit áldozatkészség, kultúra és haladás teremtett, s midőn innen kitakarodtak: nyomukban csak rombolás, vész és pusztulás maradt.

Dr. Führer Simon halála után dr. Szabó Béla a legveszedelmesebb időben férfias erős akarattal vezette a Kör ügyeit, őt pedig a közművelődés nemes lelkű és igaz harcosa dr. Kis Sándor, városunk legújabban megválasztott díszpolgára követte az elnöki tisztségben, s a kinek méltó elnöktársa a haladás bátor szószólója és a kiváló szervező képességgel megáldott Hajdu Zoltán.

A Kör történetének ismertetését azonban nem fejezhetem be anélkül, hogy reá ne mutassak arra, hogy Wagner Samu, ki utolsó két évtizedben úgyszólván küldetészerűleg teljesít a Kör nemes céljainak megvalósításánál, mintegy összekötő kapocs a múlt és a jelen között, őrtálló szolgálatot, amely őrhelyen őt néha-néha Nasser Manó, ugyancsak mint az alapító tagok egyike, váltja fel.

Ritka eseményt képez még az is, hogy a Kör nemrég ünnepelte meg azt, hogy dr. Kálmán Ödön egyfolytában 25 évig volt e körnek buzgó és lelkes ügyésze.

Nem lesz talán érdektelen azon ténymegállapítás sem, hogy az ötven év előtt, illetve 1877. évi július hó 29-én együtt ülésező tanulók közül ma 11, tehát azoknak kétharmada életben van, ami azzal magyarázható, hogy mindannyian akkor még gyerekek valánk. A megmaradtak névszerint a következők: báró Szerényi József, hazánk boldogulásának és talpraállításának egyik legbuzgóbb munkása, ki nemcsak gyermek és ifjú korában, hanem egész dicső pályafutását a szellem, a tudás és a munka hatalmas erejével tört magának utat mindig az elsők között. A többiek pedig, a kik az élet forgatagában mindig és mindenütt megállták helyüket, a következők: Friedmann Miklós, Urbán Adolf, Lukács (Lövi) Ferenc, Elsner Róbert, Tuchmann Lipót, Balassa (Boskovitz) Ferenc, akik Budapesten tartózkodnak; Székely (Sonnenfeld Adolf) Ábris Amerikában él, végül hárman: Leiner Zsigmond, dr. Héderváry Ernő és dr. Ugró Gyula mind a mai napig állandóan Újpesten maradtunk.

Bár nem az én hivatásom a jelen ismertetése – annyit azonban mégis meg kell állapítanom, hogy a Kör jelenlegi elnökeinek, valamint a hivatásuk magaslatán álló egész tisztikarnak és a tagtársak egyetértő üdvös munkásságának gyümölcse az „Újpesti Közművelődési Kör” minden irányban való eredményteljes haladása, amire ma többszörösen is szükség van, mint volt valaha, mert minden önfeláldozó tevékenység a magyar haza oltárát építi fel újra, amit ádáz kezek átkos módon döntöttek a romba.

Most tehát, midőn a Kör 50 éves fennállásának örömnünnepét üljük, a legjobban, de a legméltóbban is annak csak úgy felelhetünk meg, hogy bizalommal tekintünk a jövőbe,

„Mert van igaz Isten, ki nem hagy el minket,

S meg is erősíti lankadó hitünket:

Hisz éig fog érni örömünk határa,

Nagy magyar hazánknek feltámadására.”

KOVÁCS ÁKOS*

AZ ÚJPESTI VÁROSHÁZA TÖRTÉNETE

Minden településen a község ill. a városháza, az ott élő polgárok szellemi igényeit és gazdasági helyzetét jeleníti meg. Ezek az épületek a település közigazgatásának központjai és a benne működő hivatalokkal minden polgár rendszeresen kapcsolatba kerül. Az újpesti Városháza ebben a tekintetben is több mint hivatali központ, mert – más alkalmas épület nem lévén – sokáig adott otthont különféle kulturális rendezvényeknek és kiállításoknak. A városháza – a lakóházzal szemben – nem egy családdal, hanem a polgárok összességével áll szoros kapcsolatban.

Régi községházak Újpesten

1840-ben Újpest község első bírója Löwy Izsák, jegyzője Holló József, pénztárnoka Neuschloss Bernát voltak. 1845-ig mint tiszt-

ségviselők hivatali teendőiket saját lakásukon végezték, mert nem volt még községháza. 1846-ban a Fő úton – a mai Árpád úton – építik fel az első községházát. Az épület gróf Károlyi István 200 forintos támogatásával, a lakosság adományaiból és a háztulajdonosokra kirótt különadókból épült. Ez a ház adott otthont az iskolának is, ami a gyerekek számának növekedésével lassan kiszorította a hivatali tevékenységet. 1865-ben aztán elhatározás született új községháza építésére az Attila és József utca sarkán vásárolt két lakóház helyére. Ez a községháza 1874. márciusában történt zavargások következtében kiégett és használhatatlanná vált. Ideiglenes megoldásként a Fő út egyik épületében helyezték el a község hivatalait. A kiégett József utcai épület rendbehozatala után ott működött községháza egészen 1900 októberéig, amikor véglegesen átkerült minden hivatal az új Városházára. (1)

Újpest város tanácsának ülése. Középen dr. Semsey Aladár polgármester elnököl. (1925)

A Városháza építéstörténete

Újpest a századfordulóra Magyarország egyik leggyorsabban fejlődő községévé vált, amit fejlett kézműipara, virágzó kereskedelme, óriási lendülettel növekvő gyáripara indokolt. Vonzotta a betelepedni vágyó polgárokat, elsősorban az iparosokat. Otthonra találtak itt az értelmiségiek, művészek, orvosok, mérnökök stb. A századfordulón már 40 000 lélek él Újpesten, érthető, hogy egyre sürgetőbbé vált egy korszerű, díszes és nagyméretű Városháza építése. Már 1895-ben tanácsi döntés született új községháza építésére.

Három lehetőség volt:

- a régi községházát kibővítik,
- a régi házat lebontják, helyette ugyanott újat építenek,
- a régi házat meghagyják, és újat építenek az István téren.

A tanács – a közóhajnak megfelelően – a harmadik javaslatot fogadta el. Még ebben az évben gróf Károlyi Sándor Újpest javára lemondott az István tér tulajdonjogáról, de a pénz hiánya miatt néhány évre elfektették az építés gondolatát. 1898-ban azonban pályázatot hírdetnek. Az év második felében 5 pályamű érkezik, ezek közül az „Évszázados múlt után” jellegű tervet fogadták el, ami Hegedűs Ármin és Böhm Henrik építészek közös munkája volt. Böhm és Hegedűs koruk ismert és kedvelt építészei voltak. Ők tervezték többek között a Gellért Szállodát, és a pestszenterzsébeti Városházát. (2)

A kivitelezésre kiírt pályázatra 65 ajánlat érkezett. Ezek közül az újpesti Schreiber Gyula ajánlatát fogadták el, így 1899 május 13-án megkezdődhet az építkezés. A munka gyorsan haladt és 1900 augusztus 21-én kifogástalan minőségben átvették az épületet. 1900 október 1-jén végéig megkezdődött a hivatali munka az új Városházán. Az épület földszintjén az utcáról bejárhatóan üzletek nyíltak, és itt működött a községi tűzoltóság és a járásbíróház is.

Az épület bemutatása

Az újpesti Városháza a századforduló egyik szép szecessziós alkotása. Az épület arányos tömegével, két tornyával, díszítésével, a településen belüli elhelyezkedésével a polgárok igényességét, Újpest iránti szeretetüket tükrözi. A ház főbejárata az István útról nyílik. Ajtaja szépen megmunkált tölgyfa, amit dekoratív kovácsoltvas minták díszítenek. (3) A Trombita tér felől még két (ún. gazdasági) bejárat van. A főkapu két oldalán ovális dombormű az AD (Anno Domini), ill. 1900 évszámmal ami az építés dátuma. (4)

A két torony között az épület kereszttegyében Roland vitéz szobra áll. (5) A középkori viseletben ábrázolt lovag fején sisak, jobb kezében lándzsát, bal kezével címer alakú pajzsot támaszt lábához. A szobor névadójának kilétét homály fedi. A kutatások négy változatot is feltártak és ennek alapján akár mondai hős, akár történelmi személy is lehet az ábrázolt személy.

Roland nevének legkorábbi említése német és francia területről származik. A híres Roland-ének (Chanson de Roland) hőisének kilétét nem ismerjük. A második változat szerint Kr. u. 772-ben Nagy Károly királyságának kilenc főura tanuskodott Pfalz tartomány grófja, Rotholandus mellett. A harmadik változat az EINHARDS-féle Nagy Károly életrajzban található, a Kr. u. 819 és a 839-es évnél szerepel egy Hruodlandus nevű bretagi prefektus, aki 778-ban sikeresen vonta vissza frank csapatait a spanyol túlerővel szemben.

Végül a Kr. u. 790-ben vert frank ezüst dénár hátlapján szerepel a Rodlan felirat, mint a Rothlandus név rövidítése. (Nagy Károly tette lehetővé, hogy a határtartományok helytartói a saját nevük alatt pénzt veressenek). IV. Károly német-római császárt és cseh királyt tartják a Karoling és a Roland hagyományok újraélesztőjének. A XIV-XVII. század között, főleg a német településeken egymás után avatták fel a Roland emlékműveket. Az általában kardot és pajzsot (rajta a birodalmi sas címerrel) tartó, lovagot vagy katonát ábrázoló szobrokat a városházák és templomok

oldalánál, valamint köztereken állítottak fel. Többnyire azon városok állítottak Roland szobrot, amelyek különböző kiváltságokat nyertek el. Az 1488-ban kiadott Nünbergi Krónikában Sigmund Meisterlin az igazság szimbólumának írta le Rolandot. A szobrok tehát nem csak a kapott jog valóságát igazolták, hanem az igazság nemes gondolatának érvényesítését is jelképezték. A szobrok alakjának változatossága és a jogok különbözősége miatt, nem alakult ki egységes Roland kép.

Később már csak elvétve avattak újabb szobrokat, inkább a régiek felújítását szorgalmazták. Európa más országaiban is átvették a szokást, de a jelkép értelmét hamarabb elfelejték. Mivel Újpest lakosságának egy része német nyelvterületről származott, valószínű, hogy a Városházán a Roland szoborral akarták jelezni Újpest gazdasági és kereskedelmi jelentőségét.

Az épület főhomlokzatán, a toronyablakok felett balra Újpest címerét, jobbra a főváros címerét helyezték el. A Trombita tér felőli ún. kocsibejárat felett, az épület falától előreugró erkélyt találunk, amely egykor az ünnepi vagy más fontos események szónoki emelvényeként szolgált. Régen, az ilyen alkalmakkor trombitával hívták össze a polgárokat, ezért nevezték el a teret Trombita térnek.

Az épület eredeti homlokzati kialakítása azonos a maival, változás a 260 külső ablakkeret átépítése, amelyeket az 1977-es felújítás során cseréltek ki a kor ízléstelenségének megfelelően, acél-alumínium szerkezetűre. Ezek az ablak-keretek a ház jellegétől teljesen idegenek és kedvezőtlenül befolyásolják a Városháza megjelenését. Megszűntek a földszinti üzlethelyiségek amelyek 1920-ig működtek. (Az utolsó ilyen helyiség az állatorvosi rendelő volt, amit néhány éve helyeztek el máshová). A Városháza falain elhelyezett emléktáblák történelmünk eseményeit jelenítik meg. 1946-ban kapott emléket itt Bajcsy-Zsilinszky Endre, majd a közelmúltban hét újpesti polgár, akiket 1956-os szerepükért halálra ítélték. A Trombita tér felőli falon az 1956 Újpesti Forradalmi Bi-

zottság megalakulására emlékeztető tábla van.

Az épület főbejáratán belépve, a jobb oldali falsíkon márványtábla hirdeti: 1848–49-es szabadságharc idején, seregével itt vonult át és pihent Görgey tábornok.

A bejárat kis aulából indul ki a nemes egyszerűségű és mégis impozáns főlépcső, amelyet kovácsoltvasból készített, eredeti lámpák világítanak. Figyelemreméltó a lépcsőház díszterembe torkolló, növényi mintákkal díszesen fargott kőkarzata. Ezen kívül még két feljáró létezik, az egyik Trombita tér felől nyíló kaputól a II. emeletre, a másik a gondnoki lakástól induló – ún. cselédlépcső. Ez utóbbit ma már nem használják. Az épület alagsorában helyezték el valaha a börtöncellákat. Újpesten 1900 január 1-től működött járásbíróház, amelynek joghatósága Fót és Rákospalota községekre is kiterjedt. Mivel az újpesti járásbíróház épülete csak 1908-ban épült meg, a hivatali munka addig a Városházán folyt. Erre a célra a II. emeleten 10 helyiséget, a földszinten telekkönyvek tárolására 5 szobát, az alagsorban pedig 2 női és 2 férfi zárkát alakítottak ki. Ma ezek a helyiségek irattárként szolgálnak.

A Városháza földszintjén – a közigazgatásra használt irodákon kívül találjuk a gondnoki lakást. A gondnok szolgálati lakása 1900-tól létezik (6).

Az I. emeleten alakították ki, a tetszetős házasságkötő-termet. Az ízléssel kialakított helyiségnek nagy forgalma van, nem ritka, hogy hétvégeken 20-30 esküvőt is tartanak itt. (7)

Az épület legjelentősebb és reprezentatív eseményekre használt helyisége a díszterem. Eredetileg is a tanácsülések megrendezésére építették. Berendezése az eredeti. Díszes stallumok a képviselők részére, különálló díszes székek a polgármester és a jegyzők használatára, mind újpesti asztalosok munkái. Két kovácsoltvas csillár stílusosan teszi harmonikussá a szép belső teret. Jó akusztikája miatt ez a terem szolgált zenei események, felolvasó estek megrendezésére (8). A terem

felett található az épület három emelet magas padlástere is (9). A dísztermet – két végétől – szépen kialakított munkaszobák határolják. Az egyik oldalon a polgármesteri irodasor (ez egykor a polgármester lakása volt) a másikon a jegyző irodája található. Mindkettőből közvetlen a bejárás a díszterembe.

Érdekességek a Városháza történetéből...

1909-ben az egész ország figyelme Újpestre irányult, mert itt rendezték meg a Polgármesterek Országos Egyesületének soros közgyűlését. Ez alkalommal mutatkozott be Újpest, az ország legfiatalabb városa. A közel 150 vendég nagy csodálattal adózott azoknak az erőfeszítéseknek, amivel Újpest az ország városai közé akart kerülni. A Városháza adott otthont a hivatalos eseményeknek, de itt rendezték meg az újpesti festők és szobrászok kiállítását, ipari kiállítást, itt gyártott bútorok bemutatóját, az újpesti vízművek terveit, a város villanyvilágításának, a tervbevett népiskolák tervrajzeit. A találkozónak országos híre ment, sok viszontmeghívásának tettek eleget Újpest vezetői. Ezzel magyarázható, hogy több Újpesttel kapcsolatos alaptalan előítéletet és ellenszenv foszlott semmivé a találkozót követően. (10)

Az utóbbi években ismét szerephez jutott a Városháza díszterme. 1993-tól itt adják át ünnepléses külsőségek között a díszpolgári címeket (eddig – 1887-től – 22 személy kapta meg ezt az elismerést) (11), de ismét rendeznek hangversenyeket, civil megemlékezéseket stb.

Az újpesti Városháza Újpest szimbóluma, közigazgatásának központja, a polgárok büszkesége. Sokan, sokféleképpen munkálkodnak azon, hogy ez a ház az is maradjon aminek a polgárok szeretnék, amit az itt lakóknak ma is jelent.

Források:

- Újpest képviselőtestületének jkvei. Fővárosi Levéltár
- Gerle-Kovács-Makovecz: A századforduló magyar építészete (Bp. 1974)
- Újpest, írások a település történetéből. (Bp. 1994)
- dr. Ugró Gyula: Újpest monográfiája (1932)
- Újpest c. közéleti lap.
- Újpesti Helytörténeti Értesítő (1994)
- Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény kéziratára.

Riportok:

- dr. Derce Tamás polgármester
- Neogrady László helytörténész, a Helytört. Gyűjtemény vezetője
- dr. Vitáris Edit jegyző
- Kadlecovits Géza a Helytörténeti Értesítő szerkesztője
- Rózsahegyi Zita a Városháza gondnoka
- Papp Béla az Önkormányzat hivatalnoka.

Jegyzetek:

- 1) Riport Neogrady Lászlóval.
- 2) Gerle-Kovács-Makovecz: A századforduló magyar építészete (Bp. 1974)
- 3) dr. Czétényi Piroska építész véleménye.
- 4) Riport Kadlecovits Gézával.
- 5) Újpest Újság (szerk. Bangha Katalin 1993).
- 6) dr. Derce Tamással készült riport.
- 7) Papp Bélával készült riport.
- 8) dr. Derce Tamással készült riport.
- 9) Rózsahegyi Zitával készült riport.
- 10) dr. Ugró: Újpest (1932).
- 11) Újpesti Helytörténeti Értesítő (1994).

*A szerző a Könyves Kálmán Gimnázium IV. o. növendéke. A most közölt dolgozat, részlet a szerző Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyre küldött munkájából.

Dr. MIKLÓS ANTAL*

ÚJPEST JÖVŐJE

Az ország városai között Újpest az, melynek legkevesebb történeti múltja van. Alapítása óta 83 év telt el s ezen alig számottevő idő-elég volt arra, hogy Újpest a legnépesebb városok közé 12-diknek emelkedjék. Újpest mindenben mozgékony életű volt, – a város lakosságában nagy volt mindig a hajlandóság a változtatásokra, – az anyagi és szellemi mozgalmak iránt mindig fogékonyak voltak az emberek, a foglalkozásuk különbözősége és sokfélesége általában minden időben bizonyos eleven, mozgalmas karaktert adtak a városnak. Míg a régi történelmi múltra visszatekintő városokban a városok társadalmának vezető alakjai a benszülött patricius családok voltak, amelyek nemzedékek során állottak a közügyek intézésének élén, addig Újpesten törzsökös benszülött lakosság igen kevés van, a lakosság legnagyobb része a folytonosan tartó bevándorlásból származik.

A város hirtelen fejlődésével együtt nőttek a lakosság szellemi és anyagi közszükségletei. A szomszédos főváros hatalmas anyagi ereje lehetővé teszi, hogy az ott élő népesség közszükségletei minden tekintetben kielégítést nyerjenek, Újpesten a lakosság szellemi, kulturális, közegészségügyi és szociális közszükségleteit fővárosi mértékkel méri s azoknak ugyanoy, I mérvű kielégítését várja. Az anyagi erők korlátolt volta mellett nehéz feladat. Hozzájárul még ehhez, hogy a szegényebb néposztálynak a városban letelepedése az új közszükségleteknek egész sorát teremtette meg, egyben pedig megnagyobbodott és megsokasodott szociális feladatok elé is állította a város ügyeinek vezetőit.

A lakosság anyagi, szellemi, egészségügyi, kultúr és kényelmi szükségleteinek kielégítése csak fokozatosan és céltudatos munkával lesz lehetséges. Mindenek előtt meg kell

teremtenünk azokat a közegészségügyi berendezéseket, melyek a lakosság egyetemének egészségét, kényelmét szolgálják. Ezek a vízvezetéki hálózatnak az egész város területére való kiterjesztése, a csatornák kiépítése. A közvilágítás további fejlesztése és utcáink kikövezése. Ezek azok a legelsőrendű szükségletek, melyek a városi jellegtől elválaszthatatlanok s melyeknek a város minden lakossága hasznát látja.

A város fejlesztésére irányuló tevékenységünk homlokterében ma utcáink kikövezése áll. Újpest városának a legutóbb idecsatolt István-telek nélkül 152 utcája és tere van, melynek összes területe 585 749 négyzetméter. Ebből 150 768 négyzetméter terület van kiburkolva, a még burkolatlan utcaterület 434 981 négyzetmétert tesz ki. A város utcái közül 9 utca aszfalttal, 5 keramittal, 15 kővel van burkolva, az összes kövezett utcák száma 30, míg 122 utcánk kövezetlen. A város további fejlődésének biztosítása céljából mindenekelőtt utcáink kikövezéséről kell gondoskodnunk.

Újpest területe összesen csak 1173 katasztrális hold, Magyarország városai között a legkisebb területtel bír. A város határa teljesen belterület és parcellázott háztelek. Nincs az országban még egy város hasonló helyzetben, – a város terjeszkedése úgyszólván ki van zárva, – s az ország egyetlen egy városában sem él a lakosság oly nagy számban oly kis városi területen, mint Újpesten.

Városunk fejlődését ez a körülmény hátrányosan befolyásolja, ezért arra kell törekednünk, hogy a városhoz tartozó területek számát szaporítsuk és a város területét növeljük. A közelmúltban a Rákospalota községhez tartozó István-telek, Villasor és Rákospalotai erdő idecsatolásával 268 katasztrális holddal gyarapodott a város területe. A jövőben is városunk fejlődését

biztosítani akarjuk, a város határával összefüggő és természet szerint idetartozó területek Újpesthez való csatolására kell törekednünk.

A terület nagyságátására irányuló óhajaink és szándékaink remélhetőleg a közel jövőben ismét kielégítést nyernek azáltal, ha a kies fekvésű, buja növényzettel és természeti szépségekkel megáldott „Népsziget” is becsatoltatik a város területéhez. E tekintetben a tárgyalások a földművelésügyi minisztériummal mint a szóban forgó sziget tulajdonosával folyamatban vannak s azok kedvező eredményét bizton reméljük. E sziget idecsatolása által könnyen megközelíthető pompás üdülő és szórakozó helyet nyerünk s ott biztosíthatunk és létesíthetünk gyermekeink részére is tágas játszóhelyet s a munkában kifáradt lakosság részére jólevegőjű séta és szórakozó teret is. Az idecsatolás már azért is érdeke városunknak, mert a vízművünk is e szigeten van.

Ezek szerint a város jövője és fejlődése csak akkor lesz biztosítva, ha annak gazdasági és kulturális fejlődése általában a haladás menetében bekapcsolható lesz.

A lakosságnak hirtelen szaporodása, lakásviszonyaink nagymérvű megrosszabbodását eredményezte.

Lakásstatisztikánk megdöbbenő képet tár elénk a lakások túlszűfolttsága tekintetében. Újpesten van 2574 ház, ebből 2468 földszintes, 91 egy emeletes, 15 kétemeletes, és egy háromemeletes ház. Tíz évvel ezelőtt az 1900-dik évben Újpesten 1961 ház volt, tehát 10 év alatt 613 ház épült. Újpesten 13 105 lakás van, ha a lakásokhoz számítjuk a lakásul használt műhelyeket, fészereket, pincéket, padlásokat, üzleteket stb. A lakások túlnyomó száma 1 szoba konyhás lakás, van azonban 51 olyan lakás, mely tulajdonképpen csupán egy konyhából áll, minden más egyéb helyiség nélkül, – 1168 olyan lakás, mely csupán egy szobából áll, minden egyéb helyiség nélkül, 6363 lakás, mely szoba, konyhából áll és 2403 olyan, egy szoba és konyhából álló lakás, melyhez kamra is tartozik. Az egy szobás lakások száma összesen: 10 005. A kétszobás lakások száma

1814, – a háromszobás lakásoké 529 – s végül van 215 négyszobás és 105 ötszobás lakás.

A lakások laksűrűségének statisztikai adatai azt bizonyítják, hogy az egyszobás lakások zsúfoltsága oly mérvű, hogy a város a közel jövőben, – mielőtt viszonyai megengedik, – nem térhet ki a munkás lakások építésének kötelezettsége alól. – A csupán egy konyhából álló lakások között volt olyan is, melyben 7 és 9 személy is lakott. – A csupán egy szobából álló és semmi más helyiségekkel nem bíró lakások közül 94 volt olyan, melyben 5 személy, 46 olyan, melyben 6 személy, 24 olyan, melyben 7 személy, 13 olyan, melyben 8 személy, 4 olyan, melyben 9 személy és 11 személy, és egy olyan is volt, melyben 17 személy lakott.

A szoba konyhás lakások között 993 olyan találtatott, hol 6 személy lakott, 638 olyan, hol 7 személy lakott, 332 olyan, melyben 8 személy, 178 olyan, melyben 9 személy és 160 olyan is volt, melyben 10 személynél többen laktak. Ezek az adatok kétségtelenné teszik, hogy tevékenységünket minden más mellett a lakásügyre is kell terjesztenünk, annyival is inkább, mert a népszámlálás alkalmával eszközölt felvétel szerint 101 műhelyben, 108 üzlethelyiségben, 182 fészker és egyéb helyiségekben is laktak városunkban.

Lakásviszonyaink javítására irányuló tevékenységünk csak egyik láncszeme lehet annak a nagy és sokféle feladatnak, melyek reánk várnak, ha városunkat előbbrevinni, s az itt élő lakosság igényeit kielégíteni akarjuk. Sok teendő vár reánk a közéleti javítása, a szegény ügy rendezése, az anya, csecsemő- és gyermekvédelem szervezése, köztisztaságügyünk rendezése, a városi szociálpolitika megteremtése és új közegészségügyi, népjóléti és kulturális intézmények létrehozása tekintetében. Közéleti javításunk, városi élelmiszerszolgáltató állomás felállítása, a további jövőben vásárcsarnok építése, a népjóléti intézmények sorában egy városi népfürdő és nyári uszoda

létesítése, köztisztaságügyünk szolgálatában városi szeméttégetőtelep létesítése, a lakosság kulturális igényeinek fejlődésével a további jövőben egy városi színház építése volnának azok a közintézmények, melyekre Újpestnek szüksége volna. Mindezen a köztudatban élő kívánalmak fokozatosan, a város lakossága teherviselő képességének emelkedésével, s a város részére új jövedelmi források megnyitásával lesznek elérhetők.

A város jövődjére nagy befolyással lesz, hogy az állandó békés fejlődés lehetőségei meglesznek a jövőben, s általában kifejlődik e a lakosságban az egymáshoz tartozandóságnak az egymásra utaltságnak és az emberi szolidaritásnak érzése. A város és egymás megbecsülése közös érdekeket, mindenütt közös törekvéseket váltanak ki az emberekből, s ha hinni lehet egy jobb jövőben: Újpest jövődjét, fejlődését, felvirágzását és lakosai boldogulását semmi sem biztosíthatja jobban, mint az, ha lakossága és azok vezetői egymást megértik, s a békés haladás érdekében legjobb erőiket egyesítik.

Jöhet azonban idő, s talán ez az idő nincs is a távoli ködbe vesző jövőben, hogy Újpest

elveszti önállóságát, s mint a főváros külvárosa, Budapesthez csatoltatik. Megtörténik-e ez s mikor, attól függ: nagyobb lesz e az önkormányzat vágya és az önkormányzati szabadság utáni törekvés az Újpestiekben, mint a közügyek iránti érdeklődés hiánya és a város közdolgai iránti apáthia. Ha a lakosság és azok képviselőit hivatottak komoly és önzetlen érdeklődéssel, a haladás, a fejlődésre való törekvéssel, s az önkormányzati szabadság érdekének felismerésével, annak helyes irányban való gyakorlására törekszenek, akkor Újpest nem veszti el önállóságát, sőt önrendelkezési jogai gyarapodhatnak, erősödhetnek, a város területileg, gazdaságilag és vagyoniilag nagygyá is lehet. – A szomszédos Rákospalotával egyesülve törvényhatósági jogú város lehetne Újpest, – s aki ismeri a városok életének törvényszerűségeit, inkább hiheti, hogy ez utóbbira fog törekedni a város polgársága. A jobb belátástól, a tisztultabb felfogástól remélhetjük, hogy Újpest jövője talán még sem az, hogy epizód szereplő legyen a fejlődés nagy folyamatában, – s idővel nemcsak a tudásnak és haladásnak, de a fejlődő élet magasabb rendjének és a kultúrának is színtere lesz.

* * * * *

*A szerző jogász, 1912–1918 között Újpest polgármestere volt. Ez a cikk 1914-ben jelent meg az Újpesti Almanachban.

Az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény mikro-filmtárának katalógusa:

Újpesti Figyelő 1911–1917	Újpesti Értesítő 1877
Újpesti Friss Újság 1903	Újpesti Figyelő 1889–1890
Újpesti Hírlap 1885	Világosság 1921
Újpesti Hírlap 1889–1891	Ellenzéki Hírlap 1908–1911
Újpesti Hírlap 1899–1901	Szabad Hon 1907–1912
Újpesti Hírlap 1901	Szabadság 1898–1899
Újpesti Hírlap 1908–1919	Társadalmi Lapok 1897–1902
Újpesti Hírlap 1923–1929	Társadalom 1887
Újpesti Közlöny –1882–1883	Új Magyar Kultúra 1922
Újpesti Közlöny 1891+1894–1908	Az Új Rend 1906–1911
Újpesti Közlöny 1919–1922	Bauzeitung für Ungarn 1876–1896
Újpesti Munkás 1919	Egyetértés 1920–1921
Újpesti Napló 1909–1911	Ellenzéki Hírlap 1918–1919
Újpesti Napló 1914–1916	Ellenzéki Újság 1902–1904
Újpesti Napló 1919	Ellenzéki Újság 1912–1914
Újpesti Napló 1922–1936	Fatenyésztési Lapok 1889–1890
Újpesti Színpad 1911–1913	Gazdálkodjunk 1921
Újpesti Híradó 1892	Gazdálkodjunk 1923–1925
Újpesti Tükör 1913–1914	Haladás 1898–1899
Újpest 1884–1885	Hölgyek Lapja 1877–1887
Újpest 1907–1915	Közérdek 1896–1906
Újpest 1923	Közügy 1892–1894
Újpest és Környéke 1910–1919	Lujza Leányegyesület Lapja 1910–25
Újpest és Környéke 1923	A Nép 1912
Újpest és Vidéke 1884–1885	Palota-Újpest 1912–1914
Újpest és Vidéke 1885–1887	Rendezett Tamás 1907
Újpest és Vidéke 1909–1915	Újpesten készült, de nem helyi lapok:
Újpesti Élet 1923–1929	Kalocsai Hírek 1910
Újpesti Ellenőr 1887–1889	Kozerobotnik 1906–1907
Újpesti Ellenőr 1892–1894	Félegyházi Újság 1910

Az újságok eredeti számait a Széchenyi Könyvtár őrzi, mikrofilm felvételünk is onnan származik.

Kutatási lehetőség 1995 márciusától lesz.

AZ ÚJPESTI HELYTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ 1994-ÉVBEN MEGJELENT SZÁMAINAK TARTALOMJEGYZÉKE:

Dokumentumok:

- Jegyzőkönyv 1833-ból 1. szám
- Újpest község eredete 1844 (?) 1. szám
- I. világháborús emlékmű alapkőirata (1923), I. rész 1. szám
- Kossuth dedikáció (1882) 2. szám
- Kossuth portrék (1894) 2. szám
- Egyházmegyei körlevél (1848) 2. szám
- Márczius tizenötödike c. lap címdala (1849) 2. szám
- Újpesti Ellenőr c. lap címdala
- Kossuth halálhírével (1894) 2. szám
- Újpest térképe (1852) 3. szám
- Újpest térképe (1900) 3. szám
- Berda József végrendelete (1960) 3. szám
- Dr. Ugró Gyula levele a vízművek ügyében (1910) 3. szám
- Határszemle jegyzőkönyve (1878) 3. szám
- Ybl Miklós templomterve (1879) 3. szám
- Tomola Frigyes színházterve (1926) 3. szám
- Újpest első városi tanácsának tisztviselői (címlap fotó) (1907) 4. szám
- Újpesti zsidó mártírok emlékművének alapító levele (1948) 4. szám
- Újpest község szervezési szabályrendelete (1904) 4. szám
- HONI IPAR c. újság cikke (1943) 5. szám
- Dr. Ugró Gyula gyászjelentése (1949) 5. szám
- Polgármesteri hirdetés (1945) 5. szám
- Újpest Alapító levele (1840) 6. szám
- I. világháborús emlékmű alapkő irata (II.) és a katonahősök névsora (1923) 6. szám

Tanulmányok:

- Násfay-Niedermann László: Adalékok gróf Károlyi István életrajzához (1955) 1. szám
- Buda Attila: Babits Mihály és Újpest (forrásközlés) (1944) 2. szám
- Hirmann László: Újpest díszpolgárai (1994) 3. szám
- dr. Murányi Miklós: A kőbe vésett fájdalom enyhítse a szívnek fájdalmát ... (1968) 4. szám
- dr. Dérce Tamás: Újpest nagyközség rendezett tanácsú várossá válása 1907-ben (1978) 5. szám
- dr. Szerényi Antalné: Az Újpesti színházi élet viszonyosságai 1920–1944 között (1994) 5. szám
- Bardócz Ernő: Adatok az Újpesti CLARISSEUM történetéhez (1978) 6. szám

Fotók:

- Don Bosco Szt. János szobra a Clarisseum kertjében 1. szám
- Kollár Miklós emléktábla Baross utca (1916) 2. szám
- Az újpesti lóvasút egykori indóháza (1868) 3. szám
- Sparber kúria a Vécsey Károly utcában (1862) 4. szám
- Az újpesti Népszínház egykori épülete (1916) 5. szám
- dr. Ugró Gyula portréja (1912) 5. szám
- dr. Szabó Béla-féle gyógyszerár (1851) 5. szám
- Újpesti Napló címlapja (1917) 6. szám
- Újpesti I. világháborús emlékmű (1923) 6. szám
- Újpesti Károlyi Kórház ápolójai (1915–16) 6. szám
- Újpesti frontkatonák (1917) 6. szám
- Újpesti Hadiözvegyek és Árvák Otthonának lakói (1918) 6. szám
- Beszkárt alkalmazottak emléktáblája (1923) 6. szám
- Sebesült újpesti katonák képe (1916) 6. szám
- Az újpesti Clarisseum épülete (1928) 6. szám

Visszaemlékezések:

- dr. Újszászy László: Gondolatok egy emléktábla avatásához (1990) 1. szám

A fotókat Wagner Attila, Hirmann László készítette, illetve az Országos Széchenyi Könyvtár tulajdona is.

Kedves Olvasó!

Egy esztendeje, amikor a nyomdából megkaptam az Újpesti Helytörténeti Értesítő első számát bevallom, nagy kíváncsisággal vártam az olvasói visszajelzéseket.

A harmadik szám megjelenéséig mindössze ketten reagáltak, kifejezve örömeiket, hogy a kiadvány jól segíti majd a helytörténeti feltárómunkát. A Babits tanulmány megjelenése óta azonban (Buda Attila kiváló munkája) sok-sok telefon és levél érkezett. Nagy meglepetésemre vidéki egyetemek kértek ebből a számból, de Újpesten kívüli oktatási intézmények és könyvtárak azóta is jelentkeznek, ha a posta késik a friss Értesítő kézbesítésével. Az első és a harmadik számból utánnyomást kellett rendelni, és ebben az évben már nagyobb példányszámban kell az Értesítőt nyomtatni.

Kikhez jutott el az Értesítő 1994-ben? Elsősorban az iskoláknak, az újpesti könyvtáraknak és a helytörténettel foglalkozó szakembereknek küldtük el az Értesítőt. Rajtuk kívül az újpesti Önkormányzat képviselői a Városháza szakigazgatási munkatársai találták meg postájukban kiadványunkat. Természetesen kaptak az írott és az elektronikus sajtó, a művelődési intézmények, az egyházak és társadalmi szervezetek vezetői is.

A kiadó és a szerkesztő öröme, hogy ma már keresik az Értesítőt azok is, akik a Helytörténeti Gyűjteményben véletlenül jutottak hozzá. Örülünk, mert ez volt a célunk. Bemutatni Újpest múltját az eredeti dokumentumok tükrében mindenkinek, aki szereti és becsüli helyi hagyományainkat.

Itt és most mondok köszönetet a szerzőknek, akik munkájukért nem fogadtak el semmilyen anyagi elismerést, az Értesítő ismert és ismeretlen propagálóinak, a terjesztőknek és minden kedves barátunknak akik figyelmükkel, ötleteikkel tisztelték meg munkánkat. Az 1995-ös esztendőre további sok közölnivalónk lesz. Reméljük akik eddig velünk voltak, maradnak is.

Szeretettel köszönti Önt kedves Olvasó 1995-ben is

a Szerkesztő

Helytörténeti hírek...

x Örömmel adunk hírt arról, hogy novemberi felhívásunkra a Könyves Kálmán Gimnázium három diákja, Kovács Ákos, Szentpáli Gábor IV. és Baffia Gergely III. o. növendékek küldték meg szerkesztőségünknek dolgozatukat, amelyekkel az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen vettek részt. A dolgozatokat folyamatosan közöljük.

* * * * *

x 1994. december 3-án az újpesti baptista Imaházban rendezték meg az újpesti keresztény egyházak kórusainak I. találkozóját. A családi hangulatú és magasszínvonalú zenei program fővédnöke HOCK ZOLTÁN alpolgármester, Alapítványunk elnöke volt. A négy kórus részvételével (belsővárosi Református Gyülekezet, kertvárosi Szt. István plébánia, a Nap utcai Szt. József plébánia és az újpesti Baptista Gyülekezet) megrendezett találkozó szervezését az Újpesti Városvédő kör vállalta.

* * * * *

x November hónapban a Helytörténeti Gyűjteménybe került a Széchenyi Könyvtárban őrzött újpesti újságok és folyóiratok 1877–

1920 között megjelent számairól készült mikrofilm-gyűjtemény. A katalógust ebben a számunkban közöljük. Kutatásra – reményeink szerint – 1995 március 1-től nyílik lehetőség.

* * * * *

x Az Önkormányzat felhívására tíz újpesti általános és egy középiskola vállalkozott a helytörténeti Olvasókönyv alapján a tantárgy kísérleti oktatására 1994-95-ös tanévben. Tervek szerint a kísérleti oktatásban szerzett tapasztalatok felhasználásával vezetik be 1995-től a helytörténet oktatását valamennyi újpesti általános iskolában.

* * * * *

x Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány 50 000 Ft-os díjat tűzött ki annak a pedagógusnak, aki az idei tanévben a legeredményesebben tanítja a helytörténetet. A díjra pályázhatnak azok a pedagógusok akiknek az iskolája vállalkozott az idei kísérleti oktatásra. Az Alapítvány és az Oktatási Kabinet szakemberei egész tanévben figyelemmel kísérik a munkát. Döntés: 1995. június 1.

Az alapítvány támogatói:

ASCHNER LIPÓT ALAPÍTVÁNY, CHINOIN RT.,
ÉPORG KFT., FÜRST SÁNDOR,
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA, IVÁNYI JÁNOS,
DR. KAPOLYI LÁSZLÓ, ÚJPEST KFT.,
ÚJPEST KÖZMŰVELŐDÉSÉRT ALAPÍTVÁNY,
ÚJPESTI KÖZÖSSÉGI TV,
RICOPY KFT., SZOC.DEM. PÁRT ÚJPEST

Kiadja: az Újpesti Helytörténeti Alapítvány
Hock Zoltán elnök

Szerkesztő: Kadlecovits Géza
Szerkesztőség: 1047 Bródy Imre u. 1. Tel.: 160-5369.

Tipográfia: Kucsákné Agócs Mária
Készült: a TUNGSRAM PRINT KFT. nyomdaüzemében
Vezető: Bese Andrásné